



נוער בישראל 2004

פרופ' גיורא רהב
פרופ' יוחנן ווזנבר
מיכל ונדר שוורץ

305.23(9)

כרך



אוניברסיטת תל-אביב TEL AVIV UNIVERSITY

ביה"ס לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאמל

המרכז הבינתחומי לחקר מדיניות וטיפול בילדים ונוער
מיסודה של עלם

"היא משתדלת בשבילי, אז אני משתדלת בשבילה": מתבגרים, הורים והטלפון הנייד

רבקה ריב"ק

מקובל להמשיג את ההתבגרות במונחים של תהליך התפתחותי פנימי מעיקרו, שבמהלכו ילדים מגבשים לעצמם זהות אישית. במסגרת הנוכחית אני מאמצת זווית תרבותית דיאלקטית כדי לפרש את ההתבגרות כתקופה של משא ומתן מתמשך, שבמהלכו משתנים ומתעצבים מחדש יחסי הכוח והתלות בין מתבגרים להוריהם. בפרק הזמן הזה, שראוי להבין אותו כמערכת של פרקטיקות חברתיות תלויות-תרבות ולא כתהליך ביולוגי אוניברסלי, ההורים מרפים בהדרגה את האחיזה הכמעט-בלעדית שלהם בילדיהם; והילדים מאמצים, באופן לא-אחיד, התנהגויות עצמאיות במרחבים גאוגרפיים וחברתיים שונים (Lee, 2001). הפרק הנוכחי מבקש לעמוד על מקומם של אמצעי תקשורת חדישים בתהליך הזה על רקע תמורות במבנה המשפחה והחברה בישראל, ומתוך המרכזיות של האמצעים הללו בחייהם של בני נוער. דברי יתמקדו בטלפונים הסלולריים לאור המעמד החמרי המורכב שלהם במסגרת המשפחתית - למשל, בכל הקשור בבעלות ובחובת זמינות - ולאור המשמעות המטפורית שלהם כאמצעים של קשר, מזה, וכחפצים שעשויים לקרוא תגר על גבולות הבית וההיררכיות שבו, מזה. שכן לא רק מחויבותם של ההורים, אלא גם יכולתם לפקח על תכנים, בני-שיח ומשכי חשיפה, מתערערת עם ההפיכה ההדרגתית של חדר הילדים למרכז תקשורת.

אמצעי התקשורת בחייהם של בני נוער

המחקרים הראשוניים שנערכו בארץ על ילדים ואמצעי התקשורת נתחו את תפקידה של האם כמתווכת של התכנית "רחוב סומסום". בסדרת עבודות ידועה משנות השבעים, מצא סלומון (Salomon, 1977) שנוכחותה הפעילה של האם היא שקובעת את המידה שבה הילדים יפיקו תועלת מן התכנית. לפיכך, משום שאמהות מן המעמד הבינוני נטו לצפות בתכנית ולשוחח עליה עם ילדיהן יותר מאמהות מן המעמד הנמוך, ילדים מן המעמד הבינוני למדו מן התכנית יותר מילדים מן המעמד הנמוך - למרות שלהם נועדה במיוחד.

זירת המחקר הקלאסי הזה שונה מאוד מהקשר צריכת התקשורת של מתבגרים כיום. המחקר המוקדם על השפעת התקשורת אימץ לו כנקודת מוצא תאורטית

ואמפירית את הנוכחות הפיזית של אמצעי תקשורת ביתי, שמשדר תוכן מוגדר ומוגבל, בחלל תחום אחד. עוד בסוף שנות השמונים ניתן היה לחקור שיח משפחתי סביב התכנית "מבט לחדשות", בה צפו יותר מארבע חמישיות של הציבור - הורים וילדים, יהודים וערבים (ליבס וריב"ק, 1998). אבל תמורות טכנולוגיות וחברתיות אינן מאפשרות עוד להניח שצפייה משפחתית היא הקשר הצריכה השכיח והמשמעותי של בני הנוער. ריבוי המקלטים והערוצים, והגידול והבידול של המרחב הביתי (סיקרן, 2000; שמגר-הנדלמן ובלקין, 1991), חברו לשינויים בסוציולוגיה של המשפחה והפנאי (כ"ץ ועמיתיו, 2000). כיום, נערות ונערים כאחד צורכים ומייצרים תקשורת בעיקר בחדר השינה שלהם, שהפך למרכז הפקה בעל יכולת לא-מבטלת. כבר בשנת 1998 רבים מחדרי הילדים בישראל כללו טלוויזיה (44% מחדרי הבנים, 34% מחדרי הבנות), מחשב מקוון (25% מחדרי הבנים, 6% מחדרי הבנות), וקו טלפון (40% מחדרי הבנים והבנות) (למיש וליבס, 1999); מאז ראוי להוסיף על אלה את הטלפון הנייד ואת היישומים השונים והחיבורים שמתפתחים בתוך ובין אמצעי התקשורת.

הנוכחות הטכנולוגית הזאת בחדרי הילדים מכרסמת במעמד של ההורים כמתווכים מוסמכים של התוכן התקשורתי. הללו שולטים פחות בתכנים שנכנסים ויוצאים מן הבית ובטכנולוגיה שמאפשרת את התנועה הזאת: הורים ישראלים חשים כרסום בפרטיות המשפחתית מאז שהתחברו לאינטרנט ומדווחים על כך שילדיהם מוסרים מידע אישי לאתרים (Ribak and Turow, 2003), ותלות ההורים בילדיהם לשם תפעול המחשב הביתי הופכת לרכיב חשוב ולא-פתור במערכת היחסים שביניהם (Ribak, 2001). כל עוד הטלפון נחשב למדיום משפחתי והותקן במסדרון, הנחת המוצא של השיחה הייתה פומביות (Gillard, Wale and Bow, 1998). הקו הפרטי, הטלפון הנייד וה-SMS (שירות מסרונים קצרים), לעומת זאת, מאפשרים למתבגרים להתקשר עם אנשים זרים באורח אינטימי ואף חשאי ורחף מפיקות, ולחלוף באופן וירטואלי על פני הסביבה המיידית חרף נוכחותה הפיזית (Ling, 2004).

לצד הירידה במרכזיות של חדר המשפחה והתיווך ההורי, ראוי לעמוד על שבירת ההיררכיה של התכנים ועל המסחור הגורף שלהם. מרבית התכנים התקשורתיים שאותם צורכים כיום מתבגרים אינם מופקים על ידי גופים ציבוריים כגון רשות השידור או הטלוויזיה החינוכית, אלא על ידי גורמים מסחריים. במערכת הזו, התוכן הוא מוצר, ותכליתו כפולה: להימכר ולקדם מכירות של מוצרים נלווים. לכן, אף שלמראית עין המעבד מ"רחוב סומסום" או "זהו זה" ל-MTV אינו אלא מעבד ממדורת שבט אחת לאחרת, הרי שהוא מסמן את ההפיכה של המתבגרים

שיחה
סמלית
(ג'י)

מתלמידים, חניכים ואזרחים לעתיד - לצרכנים, ואת הגלובליזציה של התכנים שמוצעים להם (Lemish et al., 1998).

לבסוף, בשונה מניתוחים שרואים בילד תוצר של תהליך התקשורת ופועל יוצא של הטקסט הטלוויזיוני והתיווך ההורי, סביבת התקשורת הנוכחית נחשבת למי שפותחת בפני המתבגרים אופקים יצרניים ויצירתיים (Kasesniemi and Rautiainen, 2002). המתבגרת שיושבת בחדרה יכולה לבחור אם להתקשר לחברה בטלפון הקווי, בטלפון הנייד, ב-SMS, בציט (שיחוח) אינטרנטי או בדואר האלקטרוני, או לקרוא לו דרך החלון (שכן בדרך כלל התקשורת היא בין מתבגרים שמכירים זה את זה מלכתחילה באופן בלתי-אמצעי). הפרסומת שבה פרשה בזק: "אם הוא יצלצל בנייד, סימן שהוא לא רציני", ממחישה היטב את טווח האפשרויות שנבנה כאן. במסגרתו, כל בחירה בערוץ מסוים מקודדת משמעות נוספת לתוכן, כך שהמדיום עצמו תורם למסר שמועבר בו (קארי, 2003).

הטלפון הנייד וקשר של מתבגרים

בעוד שמקובל לראות בתקשורת שמתווכת באמצעות מחשב מטפורה לטכנולוגיה מתוחכמת, מזה, ולחיבור של המרחב הציבורי אל התחום הפרטי, מזה, הרי שהטלפון "שקוף" כטכנולוגיה, ועיקרו תקשורת אינטימית. דומה שיותר מכל טכנולוגיה אחרת, הטלפון "מחקה" תקשורת לא-מתווכת הן בהפעלה הפשוטה-יחסית שלו והן בתכנים שמועברים בו. דיבור בטלפון הוא התנהגות "טבעית" שאינה מעוררת אי-נוחות, לעומת הבהייה בטלוויזיה (כבטטת כורסה) או הגלישה באינטרנט (כיישות וירטואלית).¹ מינקותם ילדים לומדים לשוחח בטלפון עם הורים ובני משפחה אחרים (Gillen, 2002), כהמשך ישיר של השיחה שניהלו עמם פנים-אל-פנים; ותרומת המכשיר לתיווך של הפעולה התקשורתית ה"טבעית" הזאת מצטיירת כזניחה.²

השקיפות של הטלפון - קלות התפעול היחסית שלו והעובדה שהוא משמש לתקשורת בין-אישית - מטשטשת את המעמד שלו כ"טכנולוגיה" מורכבת או כ"תקשורת המונים", ופותחת פתח לאימוץ שלו בידי קבוצות שוליים. כך, בעוד שגברים הם שנטו להקדים ולאמץ טכנולוגיות תקשורת כמו הרדיו (Moors, 1993), הטלוויזיה (Spigel, 1989) והוידאו (Gray, 1992); ובעוד שטכנולוגיות כאלה הפכו לחלק מרקמת החיים של נשים וילדים רק לאחר תקופת הטמעה והסתגלות, הרי שהטלפון והטלפון הנייד נחשבו משלב מוקדם יחסית לערוץ תקשורת של נשים (Fischer, 1991; Frissen, 1995; Martin, 1991; Moyal, 1992; Rakow, 1992; Rakow and Navarro, 1993), ובהמשך, של בני נוער

(Gillard et al., 1998; Ling, 2004). השוליות הטכנולוגית והמגדרית-דורית הזאת שזורה היטב בשיח הפופולרי סביב הטלפון. לעומת המדורים הקבועים שהעיתונות היומית מייחדת לטלוויזיה ולמחשב, העיסוק שלה בטלפון אינו שגור, והוא מתמקד בסיפורים אנושיים ("הטלפון הנייד בער לי ביד" מעריב, 14.1.2004), במדורי הכלכלה ("נוקיה ישראל: הפרסום בטלוויזיה אינו כלי יעיל בפנייה לבני נוער; אנו מעדיפים את האינטרנט" הארץ, 28.9.2004), או בכתבות מגזיניות שבחנות את המחיר הפסיכולוגי, הסוציולוגי, ולא פחות מכך - הכלכלי, שמשפחות משלמות תמורת השימוש בערוץ התקשורת הזה ("דור השלוש דקות: הטלפון הסלולרי החדש יוצר עולם של צעירים חסרי מנוח, שביים של אביזר שהופך לקניון" ידיעות אחרונות, 17.12.2004). על הרקע הזה מתייחדים בעת האחרונה מוספים סלולריים של שבעוני הנוער ("RING מוסף הסלולר של ראש 1"), שמציעים בחינה תקופתית קבועה ומפורטת (אם כי ממוסחרת בתכלית) של הסמיוטיקה ("סלולר סטייל"4) והפסיכולוגיה ("בוחרן פתע: האם אתה טיפוס סלולרי"5) של המכשיר.

הטלפון והאמנסיפציה של הנוער

השוליות הזו מאפיינת גם את המחקר בתחום.6 בשנת 1998 דיווחה גילארד (Gillard et al., 1998) על העדרו של מחקר על בני נוער וטלקומוניקציה, למעט עדויות עקיפות כגון ממצא מוקדם וזנוח שלה, לפיו ילדות שראיינה צפו בתכניות טלוויזיה "עם" חברותיהן באמצעות הטלפון. בראיונות שערכה באוסטרליה עם בני עשרה (13-18), גילארד עמדה על התפקיד החברתי המרכזי של הטלפון ככלי שבאמצעותו המתבגרים יכולים להתנשא מעבר למגבלות הניידות שלהם. בעוד שהילדים מבקשים לקיים ולתחזק את חיי החברה שלהם בזמן שהם מקורקעים וחשופים לפיקוח, ההורים מתוארים כמי שמצותתים לילדיהם ומצנזרים אותם. כנגד הפיקוח הזה, המתבגרים פתחו שלל טכניקות לשוניות (למשל, החלפת קודים) ומרחביות (הסתגרות בחדר או יציאה לחצר או למרפסת), שנועדו לחסום את החדירה של ההורים לפרטיות שלהם.

שני מחקרים על השימוש בטלפון נייד מחזקים את תמונת המצב הזאת. במחקר מקיף שבחן את המשמעות של טכנולוגיות התקשורת בחייהם של צעירים אנגליים (11-19), הנדרסון, טיילור ותומסון (Henderson, Taylor and Thomson, 2002) מצביעות על החשיבות של הטלפון הנייד כמוצר צריכה אופנתי וכאמצעי תקשורת אינטימי וקבוצתי, ברגע החברתי המורכב של ההתבגרות בתוך ומן המשפחה, הפרדה מבית הספר, והחיזור אחר בן או בת זוג. הטלפון הנייד מומשג

כאן כאמצעי לעקוף את המגבלות שההורים מטילים מעצם נוכחותם בסביבת הטלפון המשפחתי ומתוך כללי ההתנהגות שהם קובעים בקשר אליו, וכדרך להחלץ מצורות חדשות של פיקוח הורי. גם באתנוגרפיה של השימוש ב-SMS בקרב מתבגרים בפינלנד (Kasesniemi and Rautiainen, 2002), החוקרים מתארים תרבות מרתקת, עשירה ומגוונת של תקשורת בקרב בני נוער. קססניאמי וראוטיאיינן עומדים על פרקטיקות של אספנות הודעות (נערות, בעיקר, מעתיקות הודעות משמעותיות למחברות מיוחדות), על כתיבה וקריאה בקבוצות (ניסוח ופיענוח של הודעות משמעותיות באמצעות "יועצת" "מומחית" או חברות), ועל שימוש בטלפון הנייד ליצירת תקשורת שאינה מתאפשרת בדרכים אחרות (למשל, מעורבות במערכת רומנטית עשירה ועמוקה בהודעות הטקסט, תוך התעלמות הדדית בעולם הממשי). ההורים נעדרים מן התרבות הזאת כמעט לחלוטין. בדברי המבוא הם אינם נזכרים אלא כרקע לתזוית היצירתית הזאת: כיעד להודעות ארגוניות ("אני הולך לאימון כדורגל. תאסוף אותי ב-7:30" אך גם: "אמא, אני אוהבת אותך, זרקתי את הזבל" עמ' 172), ולא יותר.

הרקע הזה עומד במוקד המחקרים של ווסטבי ושל לינג, שנערכו שניהם בנורווגיה. ווסטבי (Vestby, 1994) עוסקת בהורות המתווכת על רקע ההעדר היחסי של האם העובדת, והעלייה המקבילה (והלכאורה פרדוקסלית) של אידאולוגיה שתובעת מעורבות רבה יותר של הורים בחיי ילדיהם. היא שואלת, מהי ההשפעה של הטכנולוגיה על עצמאות הילדים בתנאים הללו, ומוצאת שהמאפיין שמייחד את השעות שבהן ההורות מתווכת באמצעות הטלפון הוא האפשרות של התקשורת - לא השיחה כשלעצמה, אלא ההתכנות שלה, שמגבילה את המרחב והעצמאות של הילדים. ביכולתם להתקשר בכל רגע כדי לקבל רשות, אשרור, עצה או עזרה, במקום להתנסות ולשאת באחריות בעצמם; ואזונם כרויה כל העת לצלצול מן ההורים, שעלול להפגיע אותם. בשיחות הטלפון ווסטבי מוצאת שילוב של דאגה ושליטה: "ככה אמא יודעת שהגעתי מבית ספר ושהכול בסדר אתי. ואני שואלת אותה על כל מיני דברים, כמו למשל מה אני צריכה להכין לארוחת ערב, או אם אני יכולה ללכת לאיזה שהם מקומות" (עמ' 106). בעקיפין, ניתן לראות את השימוש בטלפון כמי שנועד לתחזק את המשפחה כיחידה חברתית ("אמא רוצה לדעת איך היה בבית הספר; ואני רוצה לדעת אם אבא יאסוף אותה אחר הצהריים ומתי הם יבואו הביתה", עמ' 106). אבל הצורך הזה מעיד על פירוק ועל ניכור יותר משהוא מסמן מסגרת נוכחת ובעלת משמעות, והתמונה שווסטבי משרטטת פסימית. ההורים נעדרים ממנה פיזית ורגשית, הם נכשלים בהבנת הצרכים של ילדיהם - למשל, כאשר הם מטילים מגבלות על שיחות הטלפון החברתיות שלהם - והילדים מודדים לנפשם תחת מרותו

היות אשת אבא
קבילת - האיות צ'יק
ישת עבדית

באלו שיתק ואיש
אם - האיות צ'יק

לילד ולתלמיד
 שיש להם צרכים
 שונים מאלה של
 הוריהם

הפוטנציאל של הטלפון אשר הופך, מן הזווית הזאת, ל"שלט־רחוק" (עמ' 104). יחסי עצמאות ותלות עומדים גם בלב הדיון של לינג בשחרור של בני הנוער בזכות הטלפון הנייד (Ling, 2004). לינג מוצא שהטלפון הנייד מחדד מתחים בין־דוריים, אשר נובעים מעצם ההגדרה של ההתבגרות כתנועה לא־אחידה משליטה הורית לעבר חירות ואמנסיפציה. ההורים שראיין התלבטו בשיח שלהם על הטלפון הנייד בין האחריות שנשאו לביטחונם של הילדים, מזה, לבין המחויבות לטיפול תחושת הביטחון והעצמאות של ילדיהם, מזה. התביעות הסותרות הללו קבלו ביטוי מוחשי בעצם רכישת המכשיר והמימון של השימוש בו - למשל, במקרים שבהם הורים כפו על ילדיהם להיות זמינים תמיד, או בקשו לממן את השימוש גם אם הילדים רכשו את המכשיר בעצמם מתוך בחירה. הילדים, מצידם, תמרונו בין מלכודת הדבש של הנדיבות ההורית לבין עצמאות, על המחויבות הכלכלית שכרוכה בה. לעומת הכוח החד־סטרי של השלט־רחוק, אם כן, לינג מציע מטפורה הדדית כשהוא רואה את הנייד כחבל טבור (עמ' 100) פונקציונלי ודיסקרטי - מחבר, אבל לא מביך. כך, הגם שאינו מדיר את ההורים מן המחקר שלו, הוא מפרש את הקשר עמם כמועקה התפתחותית טבעית, שעתידה להיפתר מעצמה במהלך ההתבגרות וגיבוש הזהות העצמאית.

התפיסה הזאת מקבלת ביטוי מפורש במחקר על משמעויות התקשורת הניידת בקרב מתבגרים בפינלנד (Oksman and Turtiainen, 2004). החוקרים קובעים: "תפקיד המשפחה המיידית משמעותי בתקשורת עם ילדים, בעוד שמגע עם חברים מודגש בקרב בני נוער" (עמ' 324); ובהמשך: "ככלל, התקשורת הניידת הופכת למעניינת סביב גיל 10 עד 12, ככל שהרשתות החברתיות של הילדים מתחילות להתרחב מחוץ לבית במידה חסרת תקדים" (עמ' 326). בדברים הבאים אני מבקשת לסייג את הירידה האקסיומטית במשמעות המשפחה, ולעסוק דווקא בחיוניות המתמשכת של הקשר הבין־דורי ובמקום של הטלפון הנייד באפשרויות ובתחזוק שלו.

הקשר הטלפוני

ההבניה של הקשר עם ההורים כשלב התפתחותי לא־בשל שמאופיין בתלות אינה מחויבת המציאות. הבניה כזאת מניחה דיכוטומיה בין חברים להורים, בין עצמאות לתלות, ובין קשר להעדרו, כאשר ההתפתחות מומשגת כשחרור מן הקשר התלתי בהורים לעבר עצמאות וחברות. אלא שבגרות אינה הופפת בהכרח לאי־תלות ולנתק מן ההורים. במישור העקרוני, המשגה כזאת של גיל ההתבגרות מאמצת מודל מגדרי, מעמדי ואתני ספציפי כתקן אוניברסלי של התבגרות,

ומתעלמת ממגוון המסלולים והיעדים שניתן להתוות לה (Brannen, 1999). לפי התקן הזה, נערות במיוחד, ומתבגרים ממעמד הפועלים בכלל, אשר אינם מתרחקים למטרות לימודים גבוהים אלא נשארים מעוגנים בקהילה שלהם ומחובדים לחבריה, יחשבו למי שהתבגרות שלהם לוקה בחסר (Steinitz and Solomon, 1986). התפיסה של גיל ההתבגרות כתקופה של מרד בהורים (ובחברה כולה), של התרחקות, של ויכוח והתנגדות מתארת אס-כן רגע היסטורי ותרבותי - באופן ספציפי, ארצות הברית של שנות הששים והשבעים (Flacks, 1973).

מחקרים על מתבגרים בישראל מחזקים את ההשקפה לפיה צמיחה אפשרית גם במסגרת של קשר וכי התבגרות אינה מתמצית בהפרדות. עדויות מגוונות מראות שהיחסים עם ההורים משתנים במהלך ההתבגרות, אך אינם מאבדים מחשיבותם - נהפוך הוא (מייזלס, 2001). ישראלים רוצים ילדים רבים יותר, ואכן יש להם יותר ילדים, מהורים במדינות מתועשות אחרות. ישראלים גם קשורים מהם לילדים שלהם לאורך מעגל החיים (Lavee and Katz, 2003). ההורות (ובפרט, האמהות) הופכת לאינטנסיבית במיוחד כאשר הילדים מגויסים לצבא (כתריאל, 1999), ובתום השירות, רבים מהילדים שבים לגור בבית ההורים וממשיכים להיות תלויים בהם מבחינה כלכלית (Mayselless and Hai, 1989). על האופי המתמשך של הקשר הזה ניתן ללמוד מאתנוגרפיה של ישראלים אמידים בשנות הארבעים לחייהם, אשר שופכת אור ביקורתי על התלות בהורים בקרב בעלי משפחות, מקצוע ואמצעים. החוקרת מתארת "תרומה מתמשכת של הורים, על פני שנים ועשורים, וכן מעורבות אינטנסיבית ממושכת במשקי הבית של ילדיהם", אשר "המשפחות הצעירות התייחסו אליהן כאל מובן מאליו והסתמכו עליהן בתכנון לטווח המידי והרחוק" (Birenbaum-Carmeli, 1999, עמ' 26). גם המעורבות עצמה וגם הציפייה הנורמטיבית להתרחשותה מוצגות על רקע קווי הדמיון שלהן לקשרים האינטנסיביים מעט פחות, והרחבים הרבה יותר, בין חברי המשפחה המורחבת במכסיקו - ועל רקע העדרן הכמעט מוחלט בצפון אמריקה. מושג מפתח בשיח ההתפתחותי האמריקאי הוא ה"שיגור" הפסיכולוגי והפיזי של המתבגרים - הנורמות הישראליות, מראה החוקרת, קוראות תגר על המוחלטות ההתפתחותיות של שיגור זה. המחקר עומד על החשיבות של קרבה, פשוטה כמשמעה, בין ההורים הישראליים לילדיהם, ששיאה ברצון הדדי ביחסי שכנות של ממש; אבל הקרבה הנפשית משמעותית לא פחות. מחקר על ההתקשרות בין בני נוער והוריהם מצא שמתבגרים ישראליים, לעומת מתבגרים אוסטרליים, דיווחו על תשומת לב רבה יותר ועל פיקוח פחות מצד שני הוריהם;² האוסטרלים תיארו פחות דאגה ויותר בקרה, הערכה שקיבלה

תמיכה גם בדיווחי הורים שם (Canetti et al., 1997).

המגמות הללו באות לידי ביטוי גם בדפוסי התקשורת המשפחתיים. מחקר אחר שנערך בישראל הראה שגם כאשר הורים וילדיהם אחוזו בעמדות פוליטיות שונות זו מזו, הם נטו שלא להתעמת או להתווכח עליהן במסגרת המשפחתית (Liebes, Katz and Ribak, 1991). המחקר עמד גם על כך שפערי העמדות בין ההורים למתבגרים הלכו והצטמצמו עם העלייה בגיל; ניתן לשער שהצפייה לחיול פועלת לליכוד השורות - מה גם שמן הרגע שבו המתבגרים עוברים בשערי לשכת הגיוס, ההורים מגויסים אף הם, באופן טכני וסמלי כאחד (כתריאל, 1999).

על הרקע הזה, לא מפתיע שפרסומות לטלפון סלולרי בישראל מדגישות את הקשר המשפחתי בכלל ואת הקשר עם הילדים שבצבא בפרט. הפרסומות לתעריף מוזל בשיחות בין בני המשפחה או עם בן משפחה מחויל מניחות תקשורת בין דורית, הופכות אותה למוצר צריכה, ונד בוד מאפשרות, מתחזקות ומקדמות אותה. בנובמבר 2004 חברת פלאפון בטלה את אחד המסלולים המשפחתיים שהציעה בשלוש השנים הקודמות: החברה העבירה 16,000 לקוחות למסלולים אחרים כיוון ששוחחו במסגרת המשפחתית 4,000 דקות בחודש (כלומר, כ-130 דקות ביום, בתכנית שבמסגרתה לא שילמו עליהן) (קליאן, 2004). התכניות שחברות הטלפוניה הנייחת מציעות נסמכות על אידאל של תקשורת משפחתית בין דורית ומשעתקות אותו; ובו בזמן הן מספקות תשתית טכנולוגית שמאפשרת לממש אותו.

סדרת תצפיות וראיונות שערכתי עם עשרים בני נוער והורים¹⁰ סביב שימושי התקשורת שלהם לאורך ארבע שנים (2000-2004) מסייעת אף היא לעמוד על המקום המרכזי של הקשר הבין-דורי בשימוש בטלפון הנייד. לכל בני הנוער פרט לאחד היו טלפונים ניידים - כולם נקנו על ידי ההורים ומומנו על ידם, וכולם שמשו, בין השאר, לתקשורת משמעותית בין הורים לילדיהם.

"כמו שעושים לנמרים בנגב" (אלדר)¹⁰

המתבגרים וההורים שותפים להפיכה של המכשיר למונח מאלץ, להשגרה שלו; אלה ואלה מתקשים לשחזר את הרגע שבו נכנס לחייהם, ואינם יכולים לתאר את החיים בלעדיו. רכישתו איננה אירוע שנחרת בזכרונם, ולרבים מהם המכשיר הנרכזי הוא השלישי או הרביעי במספר:

- זכמה זמן יש לך אותו?

- מה, זה? לא יודע.

- שנים, אבל?

- אם זה ספציפי - נראה לי איזה שנה וחצי.

- ובכלל?

- ולפני זה היה לי עוד אחד, נראה לי איזה, לא יודע, שלוש שנים. בו פחות השתמשתי. (רון)

- כמה זמן יש לך פלאפון?

- אמ.. וואי, עוד מהישנים ישנים, משהו כמו שלוש שנים, ארבע שנים, לא יודעת. מאז שזה התחיל כזה ממש להיכנס, שכולם התחילו לקנות אז גם אני התחלתי לקנות. (אנה)

- ממתי יש לך פלאפון?

- אמ.. מכיתה ח', טי? לא יודעת, משהו כזה.

- וזה היה יומה שלך?

- לא בטוחה. לא. נראה לי שאמא יוצר רצתה שיהיה לי. (אורלי)

כשהם מתבקשים לשחזר את הרקע לרכישה, הורים ומתבגרים כאחד מתארים דאגה כמניע העיקרי. החופש הגדל של המתבגרים לנוע במרחב ובזמן כרוך בצנן של ההורים לאתר אותם "כמו שעושים לנמרים בנגב", ולוודא את האפשרות לקשר:

ההורים שלי לא ידעו איפה אני כל הזמן והחליטו למסד אותי, לשים לי כזה תג איתור. (אלהד)

כשוט אמא שלי ידועה על עלי שאני כל הזמן יוצא ולא מודיע לה. (גדס)
אבא שלי רצה שיהיה לי פלאפון; הוא, אני לא יודע אם הוא רצה את זה סתם, אבל.. אם הוא רצה את זה מעוד סיבות אבל עקרונית הוא רצה שכאילו.. אני גמצא במרכז הכרמל, או למחתי פעם במרכז הכרמל.. יתן לי טלפון, מה אתך, אתה יוצא, אנחנו מתים מדאגה, כי אתה חוזר בשלוש לפנות בוקר, יתן טלפון שנדע מה אתך"; כל מיני כאלה דברים (אביב) אם אמא שלי לא הייתה דואגת, אז בכלל לא היה לי פלאפון; זה לא שיש לי פלאפון בשביל שאני אחזר עם אנשים; זה בשביל שאמא שלי, כשהיא נדאג לי, אז היא תתקשר לשאול איפה אני; בשביל זה יש לי פלאפון. (גיל)

לעומת ההסבר שמניח מתח התפתחותי טבעי, יש מקרים שבהם הדאגה מוססת על רקע האלימות המקומית. זהו מהלך שנותן לגייטמציה לחשש, תוך הסטה של

הדיון מן הקושי הפסיכולוגי של ההפרדות ומן השגרה של מערכת היחסים לעבר המועקה החברתית, והשפיות שבהיזקקות לקשר בשעת חירום: "כי גם התחיל אז כל הפיגועים והכול; אז מן הסתם הם רצו כל הזמן לדעת איפה אני, אבל זה גם לא בקטע הזה; זה בקטע של אפילו - סתם בבית, וסתם הלכתי לחמים ואין להם איך להשיג אותי ככה, והם חשבו כזה, יואלה יהיה פלאפון, נוכל להשיג אותה, להתקשר אליה" (אנה). דלית מרחיבה בעניין זה:

אמא שלי מאוד דאגנית, זה [הטלפון הנייד] גורט לה לתת לי לעשות יותר דברים. אם לא היה לי פלאפון, מי יודע! [צוחקת] מה הייתי עושה, אבל נגיד בהשוואה לאחיות שלי, אז אני עושה יותר דברים, נגיד, משהן היו עושות בגילי. יותר מרשים לי. אה.. יש לי יותר חופש. למרות שמצד שני, עם כל מצב הפיגועים וזה, אז מצד שני יש לי פחות חופש. נגיד אני לא נוסעת באוטובסים בכלל. וזה גם קצת הגבלות. אבל הפלאפון עוזר.

דלית עורכת כאן השוואה מורכבת שמשלבת סדר לידה, מצב היסטורי ואפשרויות טכנולוגיות: לעומת אחיותיה הגדולות, יש לה יותר עצמאות; אמנם הפיגועים מכרסמים בהישגי סדר הלידה, אך הטלפון הנייד מפצה עליהם. השיח הזה מפתיע בדמיונו לדרך שבה הסבירו נשים אמריקאיות את הרקע לרכישת הטלפונים הניידים שהיו ברותן (Rakow and Navarro, 1993). במחקר, שנערך ראשית ימיו של הטלפון הסלולרי בארה"ב, הנשים - כולן בנות המעמד הבינוני והבינוני הגבוה - החזיקו טלפון נייד כדי לתקשר עם הילדים שלהן כאשר נבצר מהן להיות זמינות באופן בלתי-אמצעי; וכדי שתוכלנה להזעיק עזרה בשעות חירום, אם הן נתקעות עם המכונניות שלהן בדרכים ואינן יודעות כיצד להיחלץ. מה שמשותף לנשים האמריקאיות ולמתבגרים הישראליים הוא שלא הן/ם רכשו לעצמם את הטלפון הנייד, אלא מי שדאג להן/ם הוא שקנה להם אותו: הבעלים לרעות האמריקאיות, ההורים למתבגרים הישראליים; ומה שעוד משותף הוא הטבעיות שבקבלת המערכת ההיררכית, אותה הרכישה בנסיבות כאלו משחזרת. כפי שמסבירות רקאו ונווארו (בנימוק בעל תוקף פמיניסטי ופוליטי יותר מפסיכולוגי-התפתחותי), לא היה כל ניסיון של הבעלים לשנות את המציאות החברתית שבמסגרתה נשותיהם הן שנושאות במחויבויות ההוריות, או את חוסר האונים והסכנה שנשקפת להן בדרכים; במקום זאת, הבעלים רכשו עבורן את הטלפון הנייד, והם עשו זאת כדי לקשור אותן לבית ולגונן עליהן בחוץ גם (או דווקא) כאשר הן מתרחקות. ואם ההיגיון הזה לא גרם לנשים האמריקאיות להימנע מאימוץ של השי הטעון, ודאי שהתקבל על דעתם של המתבגרים הישראליים.

כמה שיש לה
לחשוב על זה
במיוחד

אין להכחיש שהדאגה של ההורים מעיקה על המתבגרים - אורלי מוצאת שהשיחות הרבות של ההורים שלה "מעצבנות" אותה - אבל העצבנות של אורלי היא הסמך הקיצוני בחריפותו של המועקה הזאת. נראה שמעבר לטרדה, המתבגרים חשים שהדאגה וההורות כרוכות זו בזו באופן הדוק, והם רואים בדאגה רכיב בלתי-נמנע בהורות: "זה מעיק, אבל חיים עם זה, מתרגלים [מחייכת], חייבים לחיות עם זה; אני מכבדת את זה שהיא דואגת" (דלית); "היא אף פעם לא מנדנדת לי. אף פעם. היא פשוט שואלת אותי איפה אני ומתי אני חוזר. היא גם כשיש לי מבחנים או צריך לקום מחר מוקדם בבוקר לבית ספר, אז היא אומרת: 'גדי תחזור מוקדם'. היא לא מציקה לי ולא כלום. לעיתים מאוד רחוקות היא מציקה לי, כאילו, לפני כמה זמן יצא שהיא הציקה לי" (גדי). המתבגרים הכירו בדאגה ההורית גם במישור העקרוני. אמיר, שהסביר באשר לעצמו: "אם ההורים שלי מאוד רוצים להשיג אותי אז הם נותנים לי את הפלאפון שלהם. אז זהו, אני לא חושב שזה נחוץ", נכנע מראש לדאגה של הורי חניכיו לעתיד: "בשנה הבאה, נגיד, כשאני אהיה מדריך, ההורים של החניכים, וזה, אז אני אהיה חייב פלאפון, נראה לי שיהיה לי". ההשערה שלו מקבלת תוקף מן הניסיון של אביב: "כל החניכים שלי יודעים אותו [מספר הטלפון הנייד], ואחרי שיודעים שיש לי.. אז באמצע פעולה הם רוצים להתקשר להורים שלהם.. ויוצא שאני משתמש בו הרבה".

השיח של המתבגרים מבנה את הטלפון הנייד כאמצעי לתקשורת עם ההורים; ההורים הם שרכשו את המכשיר, הם שמשלמים את החשבונות, והמחויבות לזמינות אליהם מפורשת. כל השימושים החברתיים, הגם שחשיבותם אינה מוטלת בספק, מצטיירים כתוצר לוואי של סיבת הקיום הראשונית הזאת של המדיום. משך השיחות וחשבונות הטלפון עומדים ביחס הפוך להיררכיה הזאת - חלק הארי מהשיחות ומהעלות הוא חברתי. להורים, כאמור, הטלפון הנייד מבטיח את ההתכנות של השיחה יותר מאשר את קיומה בפועל; השיחות בין המתבגרים להוריהם קצרות ותכליתיות, חלקן ב-SMS מוזל, ומסלולים משפחתיים מבטיחים עלות נמוכה או אפסית של השיחות שממומנות בכרטיס אשראי יחיד. חרף זאת, חשבונות הטלפון של המתבגרים מאמירים:

אם זה
הוא
הוא
הוא

הוא אמר לי לא לעשות יותר מ-200; אני אמרתי לו, "איזה 200 [צוחק], 250, 300". אז הוא הסכים ל-250. וזה כאילו, יעני, לפעמים אני עושה 700 והוא אומר לי, "עוד פעם אחת - אני מנתק את זה", ואז זה עוד פעם 700. "עוד פעם אחת - אני מנתק את הפלאפון". אבל החלטתי להיות בן טוב ולהקשיב לו, ואני לא עושה יותר מ-250. (גדי)

זה היה בהתחלה: "אל תעברי את ה-100 שקלי". אחרי זה, זה היה: "טוב, אל תעברי את ה-150". "טוב, אל תעברי את ה-200"; עכשיו זה הגיע ל-400 שקל. ואז התחלנו לעשות פשוט את כל המבצעים, את כל ה... את כל הקטע הזה שיש מבצעים, כאילו 'אורנג' לילה', 'אורנג' חיילים! התחלנו פשוט לעשות את כל התוכניות האלה, רק בשביל שיהיה אולי קצת פחות. (אנה)

להורים ברור ששיחות עמם אינן הגורם לחשבוניות הללו, אבל הם משלמים באורך רוח את מחיר הזמינות של ילדיהם:

אבא שלי, אה, הוא, הוא לא יהיה לו בעיה עם משהו שאני אעשה, כל עוד זה באמת נכון. אם אני סתם כאילו - היה פעם שקיבלתי חשבון קצת גסה, אז הוא בא והוא היה מרוגז, הוא אמר "תראה, אם החשבון הוא ככה, אז תגיד לי: 'אבא, זה החשבון' - אז בסדר"; זה היה חשבון די גבוה גם, מאתיים ומשהו שקל. (אביב).

הנכונות של ההורים לממן את השיחות למרות התרומה הזניחה שלהם לעלותן מאשררת את הראשוניות של המשפחה בהבניה של הטלפון. כאשר ההורים רואים בעלות התקשורת עם החברים הוצאה שולית ומממנים אותה, הם מחדדים את התפקיד הראשוני של הטלפון הנייד - ערוץ תקשורת פוטנציאלי בינם לבין ילדיהם.

על רקע ההיררכיה הזאת, מעניין לראות כיצד המתבגרים מתייחסים אל הוריהם ביחסי רעות. גדי מספר על התקשורת שלו עם אמו כך:

- אמא שלי הרבה פעמים מתקשרת אלי מהחדר שלה ואני פה. "גדי, תביא לי", "גדי, דופק מישהו בדלת". אתמול היא התקשרה אלי: "גדי, דופק מישהו בדלת". העצלנית הזאת.

- טוב, לפחות אתה יודע מאיפה באה לך העצלנות גם...

- זהו. לא - היא לא כזאת עצלנית. פשוט, כאילו, שהיא ישנה, אז היא התקשרה אלי.

אנה מתארת בהומור כיצד התרומה שלה ושל אמה לחשבון התקשורת המשפחתי מתקזזת:

אני עדיין מדברת full, והחשבוניות עדיין גדולים. כאילו - אבל זה רק אני, כאילו זה מתאזן, כי אמא שלי מדברת אולי 15 שקל בחודש, ומצד שני, אני 400.

ההבנה הבין-דורית הזאת באה לידי בטגיה בפרקטיקות השימוש של ההורים והמתבגרים כאחד. ההורים נוטים להיות דיסקרטיים ולא להעיק. המתבגרים,

מצדד, מפנימים את החששות ההוריים ומקדימים שיחה לדאגה. את ההדדיות הזאת ניתן לבסס על אמצעים טכניים: ה-SMS מאפשר להורים ולילדים לתקשר בזמן אמת או באופן מושהה בלי לעורר מביכה ובלי שייחשב להם הדבר להטרדה או להתעלמות ("במקום שאמא שלי תתקשר ותשאל איפה אני - 'אמא אני לא יכול לדבר עכשיו' - היא שולחת לי הודעה ואני עונה לה אחרי זה", רון). אבל ההבנה נבנית, בראש ובראשונה, על התחשבות ורגישות; ההורים והמתבגרים למדו לכוונן את עצמם אלה לפי צורכי אלה גם בלי להידרש לערוץ טקסטואלי:

אני מספיק אחראית; כאילו, אם נגיד אני הולכת, אז אני לא צריכה שהם יתחילו להתקשר אלי לשאול אותי. אני מתקשרת, אני פשוט אומרת הלכתי לשם ולשם, וכאילו - לא, הם לא מתקשרים אלי כל חמש דקות, "איפה את, איפה את, איפה את". ככה שהם לא מנגיסים לי בקטע הזה, רק כשממש צריך משהו הם מתקשרים, לא סתם לעצבן אותי, לשאול כל חמש דקות איפה אני. (אנה)

מתן עומד על הדינאמיות של הצורך בעדכון:

- במיוחד עכשיו, כשקיבלתי רישיון, כמובן, ההורים שלי מעדיפים שאני... יהיה עם סלולרי כשאני נוהג. אז מהבחינה הזאת כן, הוא עלי. כלומר, כשאני יוצא הוא עלי..

- ולפני שהתחלת לנהוג, אז זה גם, ההורים מחפשים אותך דרך הטלפון, יש את העניין הזה של..

- כן כן, יש את העניין הזה של מחפשים.. של.. כן.

- אבל יש נגיד איזה דפוס כזה, כשאתה מגיע לבית ספר: "תתקשר", או..

- לא, זה לא, לא בצורה הזאת. כלומר הם לא פוחדים מהצורה הזאת. אבל, אה.. אם נניח אני בטיול ויש את הסלולרי, אז בסוף היום. אממ.. אממ.. אני עדיין במידה מסוימת.. זה לעיתים אני, אני מקפיד כן להתקשר כשאני מסיים עכשיו למשל נסיעה, להגיד לאמא שלי שהכול בסדר. למרות שהיא פחות ופחות מתחילה לחשוש, אז יותר מבחינתי לספר לה. היא רואה את זה יותר כהרגל.

המתבגרים ערים לכוח של ההורים להעיק - הרבה אמהות הולכות על הצד הזה" (גדי) - אבל אינם חווים אותו על בשרם: "הם לא בקטע של להתקצץ עלי, או בקטע שאני אומרת לעצמי 'הו, אלוהים, למה עשית פלאפון, בשביל שהם יציקו לי' - ממש לא" (אנה). קשה לקבוע אם ההדדיות הזאת נובעת מן ההקפדה של

המתבגרים על זמינות, או מן המרחב שפותחים ההורים, או שניהם יחד. ואולם מה שעולה בבירור מן הדברים הוא שחובת זמינות ודיווח שיכולה הייתה להתפס כפיקוח פולשני, מתקבלת בהקשר התרבותי והטכנולוגי הנוכחי בהבנה וברוח טובה. דלית אומרת: "אני לא יכולה לסגור אותו כי אז אמא שלי תדאג, אבל היא מתקשרת ומתקשרת... זה נותן לה ביטחון, אז אני לא יכולה לסגור אותו", ומסיטה את הדיון ממושגים של כוח לפרקטיקה של הדדיות: "זה מעיק - אבל חיים עם זה... היא משתדלת בשבילי - אז אני משתדלת בשבילה". ההתכנות של הקשר, שמאפשרת לדלית את עצם היציאה מן הבית, מאפשרת לגדי לצאת בלי ליידע על כך את אמו מראש:

זה גם נותן חופש כי כאילו אתה... חופש - אמא שלך ישנה; פעם היית חייב להעיר אותה או להשאיר פתק: "אמא, אני יוצא". עכשיו אתה יכול לצאת, ושהיא תתקשר אליך: "איפה אתה". לי אישית מאוד יש חופש, בגלל שאני יוצא כל הזמן, אני לא מדבר אתה. ואם היא רוצה לדעת, אז...

ראוי לעמוד על המשמעות המוגבלת והיחסית של החופש שאותו חווים דלית, גדי והאחרים. כשהם מסתכלים לאחור, הם משווים בין מצב שבו חובת הדיווח חלה לפני מעשה, לבין מצב שבו חובת הדיווח היא בזמן אמת; השינוי הטכנולוגי הזה מאפשר להם ניידות, אבל אינו מערער על חובת הדיווח עצמה. לכן מעניינת תחושת החופש של המתבגרים, שמתעצמת מתוך ההשוואה בינה לבין המרחב שבו היו תחומים לפני שהחלו לשאת "תגי איתור" (אלדר) - ומעניינות לא פחות הקבלה הנינוחה של נחיצות הדיווח, וההבניה שלה במושגים של הדדיות. מהשוואה למתבגרים בנורווגיה ובאנגליה, ניתן ללמוד שהדדיות כזו אינה עניין של מה בכך; אבל גם כאן היא שבירית ואינה מובנת מאליה. כך, אחד האבות המשיל את הטלפון הנייד לרצועה של כלב שקושרת אותו לבעליו ומאפשרת לו להתרחק ולהיות מחובר - אבל הודה באותה נשימה שהוא חרד מן הרגע שבו ילדיו ינתקו את הטלפון ויחדלו להיות זמינים. במובן הזה, השיח הפופולרי שמבנה קשר עם ההורים כמועקת ילדות ואת ההנתקות כמימוש של התבגרות,¹¹ בא לידי ביטוי בחרדות של ההורים יותר מאשר בפרקטיקות התקשורת שלהם עם ילדיהם.

הערות מסכמות

לאור הדברים הללו, אני מבקשת לחשוב על הטלפון הנייד כאובייקט מעברי במערכת היחסים שבין המתבגר להוריו. במאמר מפתח על מקומה של הטלוויזיה

בחברה (הפוסט-) מודרנית, הציע רוג'ר סילברסטון (Silverstone, 1993)¹² לראות בטלוויזיה אובייקט מעברי אשר מקנה לצופים, הנתונים בחרדת מודרנה קיומית, תחושה של יציבות, המשכיות, וביטחון אונטולוגי. סילברסטון מבסס את הניתוח שלו על משנתו של דונלד וויניקוט, שמתייחסת אל הפרט לא כאל בעה מבודדת ומנותקת, אלא כמוצר וכמפיק של פעולות תקשורת סימבוליות. פסיכולוגיית יחסי האובייקט האנגלית שהתווה וויניקוט אפשרה לכלול את התרבות והחברה במסגרת הניתוח הפסיכואנליטי; ובמלים אחרות, לראות באדם לא רק או בעיקר פועל יוצא של דחפיו הלא-מודעים, אלא תוצר של הסביבה שאיתה הוא בא במגע ושמתוך יחסי הגומלין אתה הוא לומד את עצמו.

יכולתו של הפעוט להיפרד מעל אמו באורח מספק ובריא תופסת מקום מרכזי בתאוריה. ההפרדות הזאת תלויה במערכת היחסים עם האם, אבל היא אינה פשוטה או חד-משמעית - אדרבה: ההפרדות, הטעים וויניקוט, תמיד כרוכה בקשר ובנכונות להכיר בחשיבותו; העצמאות מקופלת בתלות. ראשיתה, מתעתעת בשקיפותה אך הרת-חשיבות, מסתמנת ביד שהפעוט מכניס לפיו; המשכה בהתקשרות לדובן או לשמיכה, שאותם כינה וויניקוט "אובייקטים מעדיים" - סמל להכרה הראשונית של הפעוט בכך שהוא נפרד מאמו (Winnicott, 1965, 1971).¹³ האובייקט המעברי, הרחיב ופרש סילברסטון, הוא:

"מוקד כל האנרגיות הרגשיות החזקות, התשוקות והפנטזיות שנקשרו אל האם כשלוחה של התינוק, אבל אלו הולכות ונעשות פגיעות משום שהאם מתרחקת. האובייקט הופך לבעל חשיבות חיונית עבור התינוק, שמשמש בו כאשר הוא הולך לישון וכהגנה בפני חרדה. הוא הופך לנחמה ולמנחם. הוא נלקח לכל מקום, יקר בשל מוכרותו, אובייקט קסום שמגלם את המשכיות הטיפול והדאגה, אך גם את כוחותיו היצירתיים המתפתחים של התינוק. במונחים של תחליף מטפורי פשוט, וזה מה שהוא אכן מהווה, האובייקט המעברי ממלא את מקום השד (בדיוק כפי שהשד ימלא את מקום האם בעבר), אבל במרחב שנוצר על-ידי המטפורה, האובייקט הוא זה שבאמצעותו התינוק מתחיל להבחין בין עצמו לבין האם (או כפי שוויניקוט מנסח זאת, 'בין שלוחות של אני לבין לא-אני'), ולא פחות חשוב, בין פנטזיה למציאות. המרחב הוא מרחב של אשליה: היכולת לדמיין, היכולת, למעשה, ליצור משמעות" (Silverstone, 1993, עמ' 581-2).

המרחב הפוטנציאלי, על האנרגיה הרגשית שמושקעת בו, הוא הלז של הטיעון של סילברסטון. אותו מרחב שנפער בין התינוק לשד של האם, ושב התינוק

מתחיל להבחין באובייקטים ולדמיין אותם, הוא מקומה של התרבות; אלו מתייחס סילברסטון כשהוא מציע: "המדיה שלנו, והטלוויזיה אולי בראשם, ממלאים את המרחב הפוטנציאלי שאותו פינו השמיכות, הדובונים והשדיים" (עמ' 585). הטלוויזיה, בסדירות ובהשגות של לוח המשדרים שלה, ולא פחות מכך, בתכנם - החל בתחזית מזג האוויר ועד לאופרות הסבן - מספקת לצופיה ביטחון, יציבות ותחושת שליטה. החדשות ממלאות תפקיד מיוחד בהקשר הזה כיצרניות של חרדה וביטחון, שילוב שמעצב יותר מכל הזיאורים האחרים את מעמדה של הטלוויזיה כאובייקט מעברי - למבוגרים (עמ' 588). כך מקבל סילברסטון את הזמנתו של וויניקוט לראות במרחב הפוטנציאלי שנפער בין התינוק לבין אמו את מקומה של התרבות, מזה; ואת המקום שבו נפרש, מלובן ונפתר המתח שבין החרדות לביטחון הקיומי, מזה.

הדיון של סילברסטון התפתחותי; הוא מציע לראות בטלוויזיה גרסה מאוחרת ובשלה של הדובון, מי שמשיבה תשובה בוגרת לחרדות של בוגרים. אבל מקורן של החרדות מזה, ושל הפנייה למדיום כפתרון, מזה, טמון בפרקטיקות של הפרדות בינקות. השימוש בטלוויזיה בתור שמרטף מעצב את האפקטיביות שלה כאובייקט מעברי בהמשך, וסילברסטון מבסס את דבריו על טענות לאינפנטיליזציה ורגרסיה של הצופה הממגר, ועל ממצאים של קשר עז של ילדים לטלוויזיה (עמ' 590-589), כדי להסיק על מעמדה של הטלוויזיה כאובייקט מעברי של מבוגרים: אם חרדת הפרדה מן האם היא המצוקה שהדובון מקל עליה, חרדת הבדידות והניכור היא המועקה של האדם בעולם המודרני; אם הדובון סיפק לפעוט מענה פיזי שאפשר להתרחקות ממשית, הרי שלמבוגר התוכן הטלוויזיוני הוא שמעניק יציבות ושליטה בעולם מתעתע; ואם הדובון שימש מטפורה לאם, הרי שהטלוויזיה היא המטפורה לדובון.

הניתוח שרואה בטלפון הנייד אובייקט מעברי מחזיר את הדיון אל הסדר המטפורי הראשון, מן המפשט אל הממשי: מתלישות כמצב קיומי ומן הטלוויזיה כנחמה פורחית, כשם שמציע סילברסטון, אל פרקטיקות ההתרחקות של הורים מילדיהם וילדים מהוריהם, שבחן עסק וויניקוט; ומן ההמשגה של הטלוויזיה כמרחב פוטנציאלי וכתרבות - החל בטקסט, דרך הזיאורים וכלה במבנה לוח המשדרים - אל המרחק הפיזי בין האם לילד, שמתאפשר מעצם ההתכנות של הקשר, ואל החפץ עצמו - הטלפון הנייד שאותו הולכות לישון, פשוטו כמשמעו, נעזרות ואמהות.¹⁴ הטלפון הנייד הוא מדיום שמאפשר נוכחות תוך העדרות, והפרדות תוך קשר. הוא איננו הדובון שמסייע לפעוט להבחין בין עצמו לבין האם, ובהמשך להתרחק ממנה, למרות שמבחינה מעשית הוא ממלא את הפונקציה הזאת כאובייקט שמקל

על התרחקות. אבל יותר מן הדובון, הטלפון הנייד הוא מטפורה של קשר;¹⁵ ויותר מן הטלוויזיה, זו מטפורה של הדדיות.

הדובון מאפשר לפעוט לפעור מרחב פוטנציאלי משום שהוא סובייקטיבי ואובייקטיבי בעת ובעונה אחת (ויניקוט, 1995, עמ' 39). הטלפון הנייד אף הוא מצוי על קו התפר שבין האני ללא-אני; אלא שהוא, באופן טכני וממשי מאוד, מחבר בין הילד להורה. זאת ועוד: במינוח של וויניקוט, הדובון הוא יצירה של הילד וה"קניין" הראשון שלו (הגם שרוב המקרים ההורים קנו אותו בפועל, אולי אף במטרה מפורשת שישמש אובייקט מעבדין). הדובון זוכה להכרה ולסובלנות של ההורים כאשר הם קשובים לצורך של הילד לשלוט ולבטוח באובייקט (ויניקוט, 1995, עמ' 38). הטלפון הנייד מאזן את ההיררכיה הזאת - הוא נרכש על ידי ההורים, מתוך הצורך המפורש שלהם לאפשר ולשמר את הקשר עם ילדיהם, ומתוך ההתרחקות היחסית של הילדים, שמצידם תלויים במערכת מורכבת של "הקפצות", "הובלות", "פיזורים" ו"סבבי" הורים כדי להוציא את הריחוק מן הכוח אל הפועל. יתר על כן, הטלפון הנייד הוא קניין פונקציונלי לא-פחות מסימבולי: אחזקתו כרוכה בתשלום חשבונות, הוא אובד ומתקלקל, מחייב תחזוקה ומזמין שדרוג. ככזה, הוא בבעלותם הממשית של ההורים, והם שקובעים את תנאי השימוש בו. במובן הזה, ההורים הם שמגדירים את הקשר גם אם השיח מאמץ מינוח של הדדיות, וגם אם הילדים מקפידים על פרסונליזציה של המכשיר שבידם בעזרת סמלילים, צלצולים, פאנלים, כיסויים ושרוכים: "כל הזמן צלצולים חדשים, אייקונים חדשים. אה.. הכול, כאילו, אבל פשוט כי זאת אני" (אנה) - בחסות ההורים.

המשגת הטלפון הנייד כאובייקט מעבדי מאפשרת לחשוב עליו לא כעל דרך חדשה ונכלולית של פיקוח, כפי שמשמע מן השיח הביקורתי של החוקרים האירופאיים והאוסטרליים, אלא כהתכנות של קשר, שממלאת תפקיד מורכב בהתארכות ובמסחור של הילדות הישראלית. הטלפון הנייד שואב את חשיבותו מן התלות המשפחתית המתמשכת והמאוימת, שאותה הוא מאפשר ומממש. ילדים בחרו לעצמם אובייקטים מעבדיים גם לפני שוויניקוט המשיג אותם, וגם המשפחה היתה קיימת לפני מסלולי המשפחה שמציעות החברות הסלולריות. אבל במהלך המסחור וההחפצה של מערכות היחסים (Hamlin, 2003), הורים רוכשים עתה לילדיהם שלל חפצים כדי שיבחרו מביניהם את היצירה או את הקניין המעבדי הראשון שלהם; כשם שהם קונים בכרטיס אשראי אחד יתכנית משפחתית - מתנה שממפה וממסדת באופן טכני, כלכלי ורגשי את רשת היחסים שנארגת ביניהם לבין ילדיהם וחבדיהם.

הערות שוליים

1. אינחוחות זו באה לידי ביטוי בגלי פאניקה מוסרית, שעלו באורח מחזורי ביחס לטלוויזיה מאז ראשית ימיה במרחב הביתי, והניעו מחקר אקדמי בלתי-נלאה (Wartella and Reeves, 1985). עוד על החרדות מן הטלוויזיה ניתן למצוא בספרה של דפנה למיש (2002).
2. הטלפון הנייד הוא שמסתמן כגורם לתמורות רדיקאליות בהמשגה של מרחב השיח וכמי שמחייב מחקר על ההקשרים האינטראקציוניים החדשים שנבנו מתוך השימוש בו (Katriel, 1999).
3. "לירון אפרתי בת העשר הלכה בקניון, כשלתע עלה באפה ריח רע. כששלפה את הטלפון הנייד מחולצתה, גילתה שהמכשיר נשרף - ונכווה באצבעה. יסלקום: ילדה לא נגרם נזק", מעריב, 14.1.2004.
4. "המכשיר הקטן הזה, עם המסך, הכפתורים והמיקרופון, הפך כבר מזמן לאקססורי [כך במקור] מעוצב, לפריט חובה בכל כיס. מהיום - החולצה המהממת ביותר, החגורה הכי קולית או הצמיד הכי מקורי כבר לא מספיקים. מהיום - הסלולרי שלכם חייב להיות הצעצוע הכי שווה ומרשים בסביבה! יצאנו לשטח ומצאנו מלא טריקים עיצוביים שיוכלו לשדרג לטלפון שלכם תילוק פי מליון, בלי להוציא מליונים. אפשר לשלוח לנו SMS תודה" RING אוגוסט 2004.
5. "אין ספק שאתה טיפוס סלולרי משכמך ומעלה! אתה לא יכול להיות בלי הטלפון שלך, תמיד מטפח אותו, מוריד בשבילו דברים חדשים, משדרג בקצב ומתייחס אליו כאל בן משפחה: אהנו רק מקווים שאתה לא הולך לישון עם הסלולרי שלך, מפני שזה יהיה כבר קצת פסיכוכי... בכל מקרה, תהנה מהמוסף!" RING אוגוסט 2004.
6. לא רק הנדירות, אלא גם הדינמיקה האקדמית של המחקר על הטלפון שונה מזו שמאפיינת את המחקר על השפעותיהם של אמצעי תקשורת המונים שונים על ילדים, כפי שעולה מניתוח היסטורי של וורטלה וריבס (Wartella and Reeves, 1985).
7. מעניין שבנות תארו קשר אופטימלי עם האם, ואילו בנים נטו לתאר אותן כפיקוח נטול חיבה. החוקרים הסבירו שיתכן שאותה התנהגות של האם מתפרשת כתשומת לב ועניין בקרב הבנות, וכהתערבות פולשנית אצל הבנים (Canetti et al., 1997).
8. כלנית צאלח השתתפה בעריכת הראיונות ובתמלולם.
9. כל המתבגרים וכל ההורים הם בני המעמד הבינוני, וכולם מצפון הארץ. בארבע השנים שלאורכן נערכו התצפיות תפוצת המכשירים עלתה וגיל תחילת השימוש ירד. מנתונים של חברת פלאפון לסוף 2004 עולה כי ל-54% מהילדים בני 5-11 יש טלפון סלולרי, ל-80% מהילדים בני 12-17, ל-119% מהחיילים, ול-115% מבני 21-24 (כלומר, למקצת מבני שתי הקבוצות האחרונות יש שני מכשירים או יותר, לעתים של שתי חברות שונות) (יפת, 2004).
10. שמות המשתתפים שונו כולם.
11. כתבה שהתפרסמה בהארץ בעת כתיבת שורות אלו מבטאת היטב את השיח הזה. הכתבה עוסקת בפעילויות משותפות של אבות וילדיהם (בעיקר: בניהם). בכתבה מתוארים ארבעה הרכבים: אב ובן שרוכבים על סוסים, אב ובן שרוכבים על אופנועים, אב ובן שצוללים יחד, ואב ובן, ועוד בת ובן שמצטרפים לעתים, אשר רצים ורוכבים על אופניים יחד; הכותבת, דנית ניצן, מתעלמת מן ההיבטים המגדריים של הסקירה שלה). פסיכולוגית שמצוטטת בכתבה מופתעת מן הנכונות של המתבגרים להצטרף לפעילויות משותפות עם הוריהם, ומספקת בדבריה כותרת לכתבה: "הפעילות הספורטיבית המשותפת מציעה 'מסלול עוקף': זו הדרך לעשות דברים עם

ההורים, אבל עדיין להיות קול; להיפגש לחוויות משותפות, בלי שהמתבגרים יאבדו את תחושת האוטונומיה שלהם, ובלי שההורים יצטרכו להפעיל סמכות הורית - כי הרי הם איבדו אותה מזמן" (הארץ, 14.12.2004). כתבת השער הזאת של מוסף גלריה נושאת את הכותרת "מסלול עוקף משפחה", על רקע צילום של שבעה מבני משפחת קרן וזכבים יחד על אופניים.

12. המובאות מן המאמר הן תרגום שלי מן המקור האנגלי. המאמר מופיע כפרק בספרו של סילברסטון, הטלוויזיה וחיי יום-יום (Silverstone, 1994). מקובלת עלי הצעתה של המתרגמת אורית פרידלנדר לכנות את ה-*transitional object* "אובייקט מעברי" (ולא "אובייקט מעבר", כמקובל בתרגום של ויניקוט, 1995), כדי "לשמר את איכויותיו התאוריות של המונח: *transitional*, כלומר, להשתמש בו כשם תואר" (הערה בשולי תרגום המאמר לעברית, סילברסטון, 2003, עמ' 115).

13. תרגום של המאמרים "אובייקטים של מעבר ותופעות מעבר" ו"החוט" מופיע אצל ויניקוט (1995).

14. וויניקוט הדגיש שאין הבדל בתופעות המעבריות בין בנים לבנות: "אין הבדל של ממש בין הילד לילדה בשימוש שהם עושים בקניין לא-אני המקורי, שאני מכנה אותו אובייקט המעבר" (ויניקוט, 1995, עמ' 38). מעניין, לכן, שרק מן הנערות ומן האמהות שמעתי על שינת לילה עם המכשיר ("אני גם ישנה לידו. כאילו הוא ישן לידי, לא אני לידו", דלית). ניתן לקשור את הפער הזה לתפיסות המגדריות השונות של הטכנולוגיה, כפי שמציעה ליווינגסטון, שמצאה שגברים מתייחסים יותר לטכנולוגיה עצמה ולשליטה בה; לעומתם, נשים נוטות להדגיש את המקום שאותו ממלאת הטכנולוגיה בחיים שלהן ואת השליטה שהיא מקנה להן (Livingstone, 1992).

15. במאמר קליני על ילד ש"התעסק" בחוטים, כתב וויניקוט: "הסברתי לאם, שהילד מתמודד עם פחד מפני פרידה, ומנסה להכחיש את הפרידה באמצעות השימוש שהוא עושה בחוט, כדרך אדם מכחיש פרידה מידיד על-ידי שימוש בטלפון" (ויניקוט, 1995, עמ' 49). וויניקוט המשך: "אפשר לראות בחוט הרחבה של כל שיטות התקשורת האחרות. החוט מחבר, כשם שהוא מסייע באריות חפצים ובהחזקת חומר מתפרד. מן הבחינה הזאת, יש לחוט משמעות סמלית לכל אדם; שימוש מופרז בחוטים או בחבלים יכול להשתייך בקלות להתחלופיה של תחושת חוסר ביטחון, או לרעיון של חוסר תקשורת" (ויניקוט, 1995, עמ' 51).